

Värvid (soome-ugri keeltes)

Urmas Sutrop

Urmas.Sutrop@eki.ee

Lasteaiaõpetajate eesti keele koolitusseminaril
4. detsembril 2014. a Tartus

Millest alata?

Ning mängis, tantsis pintsli joon,
kui värvi telt said kits ja voon
või lendav merelinnuparv
või väikse puudli krustis karv
või lastekarja hele juus
ja rõõmsad hambad laste suus.

(Jääkaru
kõigi teiste seas
ka oli seisnud meistril peas,
et kõik võiks saada aru,
mis sorti
on see karu.)

32

Töö käis
ja pintsel kihutas
ja äkki — pilvi pihutas
ning viskas liire taeva all,
kui oleks tuli karvus tal.

ja vaata — pehme, kohevil
kui udusulg,
kui lambaviil —
üks valgest pilvest lange-
suur valge lumi hange.

33

järgneb

- Muidugi Ellen Niidu raamatust „Suur maalritöö“, milles on Edgar Valteri illustratsioonid (1971)

Milleks värve uuritakse?

- Annab vastuse antropoloogilisele küsimusele, mis on inimene

Vastandlikud lähenemised

- universalism
- ja relativism
- Sapiri-Whorfi hüpotees
- Whorfi-Sapiri hüpotees
- nõrk Whorfi hüpotees (keel on nagu maja)
- tugev Whorfi hüpotees (vangla metafoor)

Põhivärvinimede teooria

- Brent Berlin ja Paul Kay (1969)
„Põhivärvinimed: nende universaalsus ja evolutsioon“
- Esmases vaimustuses usuti, et relativism on lõplikult purustatud
- Praegu domineerib nõrk relativism

Teooria põhisisu

- Kõikides keeltes ilmuvad põhivärvinimed kindlas järjekorras

V   K > R
> P >   > S > Pr > {Li, Ro, Or, Ha}
M   R > K

Ning seda saab sõnastada implikatsioonide teel: kui, siis

- Igas keeles on vähemalt kaks PVNi M ja V
- Kui keeles on PVN P, siis on seal ka M ja V
- ...
- Kui keeles on S, siis on seal ka M, V, P, K, R
- ...

Tugev ja nõrk teooria

- Algne teooria oli tugev, kuna esitas väga tugeva implikatiivse väite, aga põhines nõrgal tõendusmaterjalil
- Uuemad teooria versioonid on nõrgad (hja keerulised), kuid tuginevad tugeval keelematerjalil

Nõrk teooria

- Kui alguses teoorias tuli relativism sisse kollase-rohelise piirkonnas ja oli lubatud kaks erinevat teed, mida mööda keeled käia võivad $\{Ko > Ro\}$ või $\{Ro > Ko\}$, siis praegu on selliseid variante oluliselt rohkem

Eesti keele põhivärvinimed

- Minu doktoritöö:

must, valge, punane, kollane, roheline, sinine,
pruun, hall, roosa, lilla, oranž

Sugri keelte rekonstruktsioon

1. staadium (varane urali periood)

valge : valgus

must : pime

2. staadium (varane urali periood)

valge + valgus

punane/kollane : koit (koidupuna)

must + pime

jätküb

3. staadium (hiline urali periood)

valge + valgus

punane/kollane : koit > K/R/S: sapp/kibe

must + pime

3a. staadium (soome-ugri periood)

valge + valgus

punane: veri > K/R/S: sapp/kibe

must + pime

jätkub

- Koos mordva keeltega laenasime iraani keeltest sinise
- Läänemeresoomes oli kollase/rohelise kompleks *viša

Värvirikkus

- Esmastes PVK teooria tutvustustes arvati ekslikult, et eesti rahvalaulude rikas värvimaailm on ürgne.
- Vastupidi, mida vähem on mingis kihistuses PVNe, seda vanem võib see olla

Eesti Keele Instituut

- Meil on värvinimede uurimise rühm
- Oleme uurinud eesti, soome, ungari, udmurdi, tšehhi, vene, läti, leedu, itaalia, türgi, hiina, eesti viipekeeled jpt keelte värvinimesid.
- Teeme välitööd, keelejuhtidega räägime/suhtleme nende emakeeles
- Uurime ka värvinimede semiootikat, teeme psühholingvistilisi katseid värvide kategoriseerimise kohta

Minu enda huvid

- Viimasel ajal olen uurinud värvinimesid muinasjuttudes Lumivalgukese näitel
- Vendade Grimmide Lumivalgukese esimestes variantides oli Lumivalguke kuldkollaste juustega, kel oli valge nahk ja punased põsed (ka mürgitatud õunal oli punane põsk). Must osutas kirstus lebava lumivalgukese silmateradele. Need olid alles mustad ja värsked, laip ei olnud veel lagunema hakanud.

järgneb

- Kuna avalikkus ja eriti kirik pidasid Grimmide muinasjutte rõvedateks, siis nad tegid neid palju kordi ümber, et neid avalikkusele vastuvõetavaks teha. Ka kurjast emast, kes oma last tappa tahtis, sai võõrasema.

Suur tänu!